

OTM Talabalarida Pedagogik Maxoratini Rivojlantirish Masalalari

Bilolov Inomjon O'ktamovich, Qodirov Xasanboy Oribjonovich,

TATU Farg'ona filiali professor o'qituvchilari.

Nurmuxammedov Ma'ruffjon Najimidin o'g'li, Xakimov Abdusattor Abdugoffor o'gli

TATU Farg'ona filiali talabalari

Annotation. *Maqolada o'qituvchining zamonaviy metodik bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi, shuningdek, pedagogik kompetentlikning mavjudligi uning o'z pedagogik faoliyatida barkamol shaxsni voyaga etkazish asoslari yoritilgan.*

Keywords: *taraqqiyot kompetentlik innovasion kompetensiya kommunikativ*

Zamonaviy ta'lim rivojiga bo'lgan e'tibor shaxsning nafaqat aqliy o'sishida, balki shu bilan birgalikda uning ma'naviy-axloqiy hamda kasbiy kamolotidagi uyg'unlikni ham talab etadi. Bu jarayonning to'laqonli amalga oshuvi asosan o'qituvchi shaxsining kasbiy-pedagogik bilimlari va mahorati bilan chambarchas bog'liq. O'zbekiston Respublikasining ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy sohalarida jahonga yuz tutishi, o'z taraqqiyot yo'lini belgilab olganligi, bozor iqtisodiyoti munosabatlariga tobora chuqurroq kirib borayotganligi oliy va o'rta maxsus ta'lim oldiga yuksak ma'naviy-ahloqiy vazifalarga ega bo'ladigan, har jihatdan raqobotbardosh mutahassislarni tayyorlash vazifasini ko'ndalang qilib qo'ymoqda. Ushbu vazifani hal etish maqsadida davlatimizda qator ishlar amalga oshirilmoqda, jumladan 2017–2021-yillarga mo'ljallangan "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi", O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qaroriga muvofiq barcha oliy o'quv yurtlarida 2017–2018 o'quv yilidan boshlab sirtqi, maxsus sirtqi, qayta tayyorlash kurslari faoliyat boshladi¹.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 6 apreldagi 187-sonli "Umumiy va o'rta maxsus ta'lim muassasalari Davlat ta'lim standartlarini tasdiqlash" to'g'risidagi Qaroriga muvofiq uzluksiz ta'lim, xususan pedagogik kadrlarni tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarining ta'lim mazmuni yangilanishi, o'quv reja fan dasturlari va DTS kompetensiyali yondashuv asosida qayta ishlanishi lozim.

Mazkur kompetensiyali yondashuv asosida shakllantirilgan DTS amaliyotga joriy etish oliy ta'lim muassasalarida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonining tarkibiy qismlari: ta'lim mazmuni, o'qitish metodlari, vositalari va shakllarini innovasiya kiritish orqali modernizatsiyalashni talab etadi.

Zamon bilan hamnafas professor-o'qituvchi o'z pedagogik faoliyatini yuqorida qayd etilgan talablarga monand holda o'qitishda interfaol metodlar, pedagogik, axborot-kommunikasion

¹ Нурумбекова Я.А. Катталар таълимнинг ўзига хос хусусиятлари//Замонавий узлуksиз таълим муаммолари: инновация ва истиқболлар. Халқаро илмий конференция материаллари. 27 апрель, 2018 йил. – Б. 17.

texnologiyalardan foydalangan holda tashkil etishni yo'lga qo'ygan. Ma'lumki, yuqorida qayd etilgan innovasiyalar ta'lim-tarbiya jarayoniga majmua holda joriy etilishi o'qituvchidan muayyan metodik bilim, ko'nikma va malakalar, shuningdek, pedagogik kompetentlik (layoqat)ni talab etadi.

O'qituvchining zamonaviy metodik bilim, ko'nikma va malakalarni egallashi, shuningdek, pedagogik kompetentlikning mavjudligi uning o'z pedagogik faoliyatida barkamol shaxsni voyaga etkazishni nazarda tutishiga asos bo'ladi. Shuni qayd etish kerakki, o'qitish jarayoniga kiritilgan innovasion ta'lim muhiti talablari asosida bo'lajak o'qituvchining kasbiy-pedagogik tayyorgarligiga muayyan o'zgartirishlar kiritilishi lozimligi e'tibordan chetda qolmoqda. O'qituvchi tayyorlashda uning pedagogik faoliyatiga majmualiy yondoshilmaganligi oqibatida bo'lajak o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatining dastlabki adaptasiya davrida muayyan qiyinchiliklarga uchrashi tabiiy. Pedagogika oliy ta'lim muassasalarini bitirgan bakalavrlar umumiy va o'rta maxsus ta'lim muassasalarida pedagogik faoliyat yuritishi e'tiborga olinsa, kompetensiyaviy yondashuv asosida tashkil etiladigan ta'lim-tarbiya jarayonining metodologik asoslari bilan tanish bo'lmaganligi sababli, ularning kasbiy motivasiyasining pasayishi, o'z kasbiy-pedagogik tayyorgarligini orttirish bo'yicha maqsadli izlanish olib borishi sust bo'lishi kuzatiladi, natijada ular tomonidan ta'lim-tarbiya jarayonini shablon tarzida tashkil etishiga sabab bo'ladi. Yuqoridagi fikrlarga asoslangan holda o'qituvchilarning pedagogik kompetentlik (layoqat) iga aniqlik kiritish zarurati vujudga keldi. Ta'lim oluvchilarning bilim samaradorligini oshirishda pedagog kasbiy faoliyatning qadriyatga yo'naltirilgan asosi bu – "kompetensiya" va "kompetentlik". Uning tuzilishi va mazmuni qo'yidagicha: Kompetensiya – sub'yektning maqsadni qo'yish va unga erishish uchun tashqi va ichki zahiralarni samarali birga tashkil etishga tayyorligi.

Kompetentlik tushunchasi ta'lim sohasiga psixologik ilmiy izlanishlar natijasida kirib kelgan. Psixologik nuqtai nazardan kompetentlik — noan'anaviy vaziyatlar, kutilmagan hollarda mutaxassisning o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, raqiblar bilan o'zaro munosabatlarda yangi yo'l tutishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga ega ekanligini anglatadi².

Pedagogik kompetentlik – bu o'qituvchining kasbiy-psixologik xususiyati bo'lib, pedagogik faoliyatni tashkil etish va boshqarishda sub'yektiv shart-sharoitdagi amaliy-nazariy harakatini ifodalovchi sifatlar yig'indisi sanaladi. O'qituvchi o'zining pedagogik faoliyatida o'quvchilarda tayanch va fanga doir xususiy kompetensiyalarni tarkib toptirishi lozim. Lekin mazkur kompetensiyalarning mazmun-mohiyatidan xabardor bo'lmagan, o'quvchilarda mazkur kompetensiyalarni tarkib toptirish mazmuni, metodikasi va texnologiyalaridan foydalanish malakasiga ega bo'lmagan bo'lajak o'qituvchilar o'z pedagogik faoliyatida muayyan qiyinchiliklarni his etadi.

Mazkur muammoni ijobiy hal etish uchun quyidagilarni amalga oshirish:

1. Pedagogik kadr tayyorlaydigan oliy ta'lim muassasalarining namunaviy o'quv rejasiga "Kompetensiyaviy yondashuvning metodologik asoslari" kursi kiritilishi;

---

² Муслимов Н.А., Усмонбоева М.Х., Сайфуров Д.М., Тўраев А.Б. Педагогик компетентлик ва креативлик асослари. – Тошкент, 2015.

2. Bo'lajak pedagogik kadrlarning kasbiy-pedagogik tayyorgarligiga zamin tayyorlaydigan pedagogika, psixologiya, pedagogik texnologiyalar va mutaxassislik fanlarni o'qitish metodikasi kurslarining namunaviy va ishchi dasturlari mazmuniga tayanch va xususiy fan kompetensiyalarining mazmun-mohiyati, o'quvchilarda mazkur kompetensiyalarni tarkib toptirish mazmuni, metodikasi va texnologiyalari kiritilishi;

3. Bo'lajak pedagogik kadrlarning ilmiy dunyoqarashini kengaytirish, barkamolligini ta'minlashga zamin tayyorlaydigan ijtimoiy-gumanitar, tabiiy-aniq fanlar, ilmiy-nazariy tayyorgarligini amalga oshirishga mo'ljallangan mutaxassislik fanlarni o'qitishda talabalarda kasbiy-pedagogik, shuningdek, tayanch va xususiy fan kompetensiyalarni tarkib toptirishga e'tibor qaratish;

4. Bo'lajak pedagogik kadrlarning raqobatbardoshligini ta'minlash, kasb malakasini orttirish maqsadida "Mutaxassislik fanlarni o'qitishda kompetensiyaviy yondashuvni amalga oshirish metodikasi" maxsus kursni o'qitishni yo'lga qo'yish;

5. Talabalarning bilimlarini nazorat qilish va baholash Reyting tizimiga muayyan o'zgartirishlar kiritish. Talabalarning bilim, ko'nikma va malakalarini nazorat qilish va baholash barobarida, ularning tayanch va fanga doir xususiy kompetensiyalarni egallaganlik darajasini aniqlash maqsadida nostandart adaptiv test va o'quv topshiriqlaridan foydalanish yuzasidan tavsiyalar tayyorlashni yo'lga qo'yish lozim³.

«2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasi»da belgilangan uzluksiz ta'lim tizimini yanada takomillashtirish⁴, sifatli ta'lim xizmatlari imkoniyatlarini oshirish, mehnat bozorining zamonaviy ehtiyojlariga mos yuqori malakali kadrlar tayyorlash siyosatini davom ettirish kabi muhim vazifalardan kelib chiqqan holda, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 26 sentyabrda «Pedagog kadrlarni tayyorlash, xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-3289-son qarorining 5-bandida⁵:

- qayta tayyorlash va malaka oshirishning samarali shakllarini joriy etishning ilmiy-metodik va tashkiliy-metodik asoslarini ishlab chiqish;
- ta'limning ilg'or shakl va usullari, zamonaviy ta'lim va axborot-kommunikasiya texnologiyalarini qayta tayyorlash va malaka oshirish jarayoniga joriy etish asosida rahbar,

³ Толипова Ж.О. Компетенциявий ёндашув талаблари асосида бўлажак ўқитувчиларни педагогик фаолиятга тайёрлаш жараёнини такомиллаштириш муаммолари. // Замонавий узлуksиз таълим муаммолари: инновация ва истиқболлар. Халқаро илмий конференция материаллари. 27 апрель, 2018 йил. – Б. 227-228.

⁴ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш бўйича Ҳаракатлар стратегияси тўғрисида» ПФ-4947-сон фармони. // Ўзбекистон Республикаси Қонун ҳужжатлари тўплами. 2017 й., 6-сон, 70-модда.

⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 26 сентябрдаги «Педагог кадрларни тайёрлаш, халқ таълими ходимларини қайта тайёрлаш ва уларнинг малакасини ошириш тизимини янада такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида»ги ПҚ-3289-сон қарори. // «Халқ сўзи», 2017 йил 27 сентябрь.

pedagog va boshqa mutaxassis kadrlarning kasbiy bilim, ko'nikma va malakalarini oshirish choralari ko'rish;

– pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish sohasidagi xorijiy tajribalar, shuningdek, eng yaxshi ta'lim muassasalarining yutuqlarini ommalashtirish asosida ilmiy asoslangan innovatsiyalarni joriy etish vazifalari belgilab berilgan.

Pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirishda kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmunini modernizatsiyalash, psixologik-pedagogik imkoniyatlarini aniqlash hamda uning sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmini ishlab chiqish orqali pedagog mutaxassislarning kasbiy kompetentligini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi.

Nazariy manbalar mazmuni bilan tanishish, malaka oshirish ta'lim tizimida o'qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirishda bir qator qarama-qarshiliklar mavjudligini ko'rsatdi, xususan:

– pedagog mutaxassisning ma'lumoti darajasi bilan Davlat ta'lim standartining modernizatsiyalashgan mazmuni va hajmiga qo'yilayotgan me'yoriy talablar hamda uning shaxsiy imkoniyatlarini ro'yobga chiqarish darajasi o'rtasida;

– pedagog mutaxassisning kasbiy kompetentligini rivojlantirish jarayonida qo'llanilayotgan an'anaviy hamda innovatsion metodlar o'rtasida;

– o'qituvchi shaxsi va uning kasbiy kompetentligini rivojlantirishda pedagogik jihatdan qo'llab-quvvatlashga qaratilgan ta'lim muassasalari faoliyati bilan pedagog mutaxassisning malakasini oshirish jarayonini rivojlantirish mexanizmi hamda qonuniyatlari o'rtasida;

– pedagogik turkum fanlarning o'qituvchisi shaxsiy hamda kasbiy kompetentligini rivojlantirish borasida umumkasbiy va mutaxassislik fanlari bilan integratsiyalash imkoniyatlaridan yetarlicha foydalanilmayotganligi o'rtasida;

– ilmiy-texnik taraqqiyot, yangilanib borayotgan jamiyatning mahoratli pedagog shaxsiga nisbatan ortib boruvchi talablari bilan o'qituvchilari kasbiy kompetentligini rivojlantirish asosiy qismining o'z-o'zini rivojlantirib borish sharoitida faoliyat yuritishga tayyor emasliklari o'rtasidagi ziddiyatlar kabilarni ko'rsatish mumkin. Bu kabi qarama-qarshiliklarni bartaraf etish yo'llaridan biri bo'lajak mutaxassislar kasbiy kompetentliklarini rivojlantirishdan iboratdir.

Mutaxassislar tashkilotchilik madaniyatini rivojlantirish, malaka oshirish ta'lim tizimlarida ularning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, mutaxassislarni qayta tayyorlash va malakasini oshirish mazmuni va tuzilmasini modernizatsiyalash, psixologik-pedagogik sharoitlarini aniqlash hamda uning sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmini ishlab chiqish orqali mutaxassis kompetentligini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi.

Mutaxassislar kasbiy tashkilotchiligini rivojlantirish, malaka oshirish ta'lim muassasalarida ularning kasbiy va shaxsiy kamolotini ta'minlash uchun zarur pedagogik shart-sharoitlarni yaratish, mutaxassislarni qayta tayyorlash mazmuni va tuzilmasini modernizatsiyalash, pedagogik-psixologik sharoitlarini aniqlash hamda uning sifatini nazorat qilish va baholash mexanizmini ishlab chiqish orqali mutaxassis kompetentligini rivojlantirishning asosiy maqsadini belgilaydi. Agarda «kompetentlik» va «kompetentlilik» tushunchalarning kelib chiqishiga nazar tashlasak, ular tasodifan yuzaga kelmaganligini anglash mumkin.

Uzluksiz ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan tub islohatlar esa shaxsning har tomonlama rivojlanishini rag'batlantirishni, inson uchun butun hayoti davomida zarur bo'ladigan kasbiy

kompetensiyalarini, ta'lim xizmati va mehnat bozorining o'zorata'sirlashuvini, inson malakasi va kompetensiyasiga yagona talabni joriy etishni ta'minlaydi.

Ta'limga kompetentli yondoshuvni joriy etish esa bu masalalarni muvaffaqiyotli hal etishga imkon beradi. Kompetentlilik (lot: com'etens – layoqatli, qobiliyati bor) shaxs bilim, ko'nikma va tajribalarining uning ijtimoiy-professional mavqei va o'ziga tegishli vazifalar bajarish, muammolar hal qilishga yetarliligi ham haqiqiy moslik darajasi. Kompetentlilik tarkibiga sof kasbiy bilim, ko'nikma va malakalardan tashqari, tashabbuskorlik, hamkorlik, guruhda ishlash layoqati, kommunikativ qobiliyati, real baholay olish, mantiqiy fikrlash, axborotni saralash va foydalana olish xususiyatlari ham kiradi.

Ta'limda kompetentli yondoshuv deyilganda, ta'lim oluvchilarning shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy hayotlarida uchraydigan vaziyatlarda egallagan turli tipdagi malakalarini samarali ravishda qo'llashga o'rgatish tushuniladi⁶.

Kompetentlik yondoshuvi ta'lim sifatini baholash uchun ham juda muhim hisoblanadi, chunki, ta'lim oluvchi tomonidan erishiladigan asosiy ta'limiy natija – kompetentlik hisoblanadi, uning asosiy ko'rsatkichlari esa, bir tomondan ta'lim standartlarining me'yoriy talablariga muvofiqligi, ikkinchi tomondan, shaxsning va turli ijtimoiy guruhlarning ehtiyojlariga mosligidir. Shunday qilib, kompetentlikning birinchi tarkibiy qismi me'yoriy xujjatlarda (O'R qonunlari, DTS va b.) belgilab qo'yilgan ta'lim natijalaridan iborat. Ikkinchi tarkibiy qismini ijtimoiy talablar va ehtiyojlar belgilaydi, bu qism jamiyatning rivojlanishiga mutanosib ravishda universal, o'zgaruvchan bo'lib, o'zgartirishlar va tuzatishlar kiritilib turiladi.

---

⁶ Турматов Ж.Р. Бўлажак касб таълими ўқитувчиларида тадқиқотчилик компетентлигини шакллантиришнинг назарий асослари.// Замонавий ўзлуксиз таълим муаммолари: инновация ва истиқболлар. Халқаро илмий конференция материаллари. 27 апрель, 2018 йил. – Б. 242.